

V závěru autor uvádí tři základní směry, v nichž podle něho dnes probíhá dialektickomaterialistické zkoumání změn v základech vědy. 1. Dochází k obohacování dialektickomaterialistického pojetí determinismu v souvislosti s pravděpodobnostním a statistickým zkoumáním skutečnosti. 2. Zpracovává se a obohacuje dialektickomaterialistický monismus v souvislosti s rozvojem kybernetiky a disciplín s ní spjatých. 3. Problémy stranickosti a vedoucí úlohy strany se začínají pojímat nejen jako otázky politologické a sociologické, ale v souvislosti s překonáváním soudobých forem objektivismu a subjektivismu také jako otázky dialektické logiky, gnoseologie a axiologie.

Tež, v níž se staví tyto tři disciplíny (hlavně však dialektická logika a gnoseologie) *vedle sebe*, celá kniha končí (104). Taková formulace je ovšem v souladu s obecně přijímanou koncepcí dialektické logiky jako relativně samostatné filozofické disciplíny, resp. jako „stránky“ či „aspektu“ jediné marxisticko-leninské filozofie, přesněji je v souladu s jejím pojetím, které dnes akceptují téměř všichni marxisticko-leninští filozofové. Tuto koncepci svého času v zájmu jednoty připustil i V. I. Cerkesov (srovnej „Problemy dialektičeskoj logiki“, Moskva univ., Moskva 1959, s. 46), který však je spíše pro to, aby se dialektická logika beze zbytku ztotožňovala s dialektickým materialismem, protože nedialekticky interpretuje známou Leninovu tezi z Filozofických sešitů o tom, že netřeba tří slov (dialektiky, gnoseologie, logiky), že je to totéž. Pouze nemálo německých marxistických filozofů a svého času i někteří naši filozofové však kladli, resp. dodnes kladou rovnítko mezi dialektickou logikou a gnoseologií. V recenzované knize je na dvou místech – ve čtvrté a v páté studii – položil i náš autor. (Na s. 86 je dokonce použito ve filozofickém textu zmíněného rovnítka jako matematického znaménka; na s. 84 je toto rovnítko nahrazeno zkratkou „d. h.“) Tato koncepce dialektické logiky je v marxismu nejméně rozšířena a patří v něm k jistým středoevropským zvláštnostem.

Může vzniknout otázka, zda bylo prospěšné vydat tento německý soubor autorových prací různé provenience. Jsme přesvědčeni o tom, že to bylo a je velmi užitečné ze tří důvodů. 1. V celém souboru vyniklo hlavní autorovo zaměření, totiž jeho snaha podepřít dialektická zkoumání hledisky, která by byla v souladu s některými trendy soudobého vědeckého myšlení. 2. Publikovaný soubor prací v německém jazyce umožňuje, aby autorovy názory jako celek studovali i zahraniční filozofové. 3. Soubor jako takový ukazuje výrazněji na některé drobnější mezery v autorových úvahách, naznačuje, že mnohé otázky bude ještě třeba domyslet a některé nedůslednosti odstranit.

V každém případě jsme i my v ČSSR autorovi vděční za to, že tento soubor svých prací vydal.

Jiří Cetyl

The Concept of Space and Time (Their Structure and Their Development). Edited by *Milíč Čapek*. Boston Studies in the Philosophy of Science, Vol. XXII (Synthese Library, Vol. 74), D. Reidel, Dordrecht (Holland) – Boston (U. S. A.) 1976, 570 s.

Knihla obsahuje výběr velkého množství výňatků z rozsáhlejších děl i větší počet samostatných krátkých studií o pojmech prostoru a času; jde tedy o výběr textu různé provenience, pojednávajících o obou těchto kategoriích. Z nich ty, které byly napsány v době novější až nejnovější, představují většinou literaturu primárního charakteru, kdežto ty, které se týkají antických nebo jen starších názorů na prostor a čas, jsou z valné části literaturou sekundární. Filozofické koncepce jsou zde prezentovány či interpretovány vedle úvah a interpretací prací speciálních vědců, zvláště teoretických fyziků a matematiků, např. Newtonových, Minkowského, Einsteinových, Gödelových a Wienerových.

Nenajdeme zde ani výňatky z prací existencialistů, ani žádné jejich samostatné studie. Není zde dokonce ani zmínka o tom, že by se někdy Heidegger, Jaspers, Sartre či Marcel zamýšleli také nad prostorem a časem. To je sice z hlediska filozofického jistě neúplnost s ohledem na záložkové tvrzení, že jde o „úvod do... textů o západních koncepcích prostoru a času“, nám to však nemusí vadit, protože existencialistické názory nemají prakticky žádnou vědeckofilozofickou relevanci.

(Jejich omezeným dopadem v oblasti umění, pokud jde hlavně o čas, obírá se kriticky nedávno publikovaná studie G. T. Margvelašviliho „Sjužetnoje vremja i vremja existenci“). Tbilisi 1976.)

Výběr je rozdělen do tří částí; v prvních dvou („Staré a klasické ideje prostoru“ a „Klasické a staré pojmy času“) autor výběru oddělil, jak je zjevné už z jejich titulů, texty pojednávající o prostoru od textů pojednávajících o čase. Ve své rozsáhlé předmluvě to zdůvodňuje tím, že v případech, kdy se o klasických a starých pojmech prostoru a času pojednává najednou, dochází k tomu, že se pojem času na úkor pojmu prostoru odbývá; tomu se chce recenzovaný výběr vyhnout, a také vyhnul. Třetí část výběru s titulem „Moderní názory na prostor a čas a jejich antipace“ už přináší materiály, pojednávající skoro důsledně o obou pojmech současně.

V první části má čtenář možnost se seznámit nejen s prvopočátky lidského povědomí o existenci prostoru a s jeho antickými koncepcemi (u Leukippa, Platóna, Aristotela, stoiků, Epikura a Lucretia; píší o nich F. M. Cornford, C. Bailey, P. Duhem a S. Sambursky) a s koncepcemi prostoru, existujícími ve středověku a v raném novověku (u Philopona, Tomáše Akvinského a jiných, jakož i u Koperníka, G. Bruna a dalších), ale také s originálními myšlenkami, jak je formulovali Descartes, H. More, Pascal, Gassendi, Newton, Locke, L. Euler, J. C. Maxwell, C. Neumann a B. Russell.

V druhé části (o klasickém a starém pojmu času) jsou výňatky z prací a studie těchto autorů: F. M. Cornford, C. Bailey, Aristoteles, S. Sambursky, Plotinos, Augustin, P. Duhem, Telesio, G. Bruno, Gassendi, I. Barrow, Newton, Locke, R. J. Boscovich, Schopenhauer, J. C. Maxwell, C. Neumann, B. Russell, H. Bergson a E. Meyerson.

Třetí část začíná Berkeleyho kritikou Newtona a diskusí mezi Leibnizem a S. Clarkem. Dále jsou zde výňatky z prací a studie těchto autorů: R. J. Boscovich, W. K. Clifford, A. Calinon, J. B. Stallo, E. Mach, H. Poincaré, Einstein, Minkowski, E. Meyerson, A. A. Robb, F. Frank, H. Reichenbach, H. P. Robertson, V. Lenzen, H. Bergson, Whitehead, D. Bohm, Gödel, Eddington, A. Grünbaum, M. Čapek, G. J. Whitrow, R. B. Lindsay, H. Margenau, Wiener a H. Weyl.

O autorovi předmluvy i výběru textů a současně vydavatel recenzované knihy Milíři Čapkoví nedávno u nás napsal M. Zigo, že je to „buržoázný historik filozofie, který nie je ani najmenej naklonený marxizmu, ktorý naopak vyberá z dejín marxistickej filozofie niektoré epizódy, keď dochádzalo vskutku k nepochopeniu filozofického významu ideí modernej prírodovedy“ (Filoz. čas. ČSAV, 1976/5, s. 790). Nelze proto očekávat, že Čapek něco ví o Engelsové filozofické anticipaci relativistickofyzikálního poznatku o závislosti prostoru a času na rychlosti pohybující se hmoty v podobě učení o prostoru a čase jako formách existence pohybující se hmoty a aby ve svém výběru publikoval příslušné výňatky z Engelsova díla. Není také divu, že tento autor nic neví o knize V. I. Sviderského „Filosofskoje značenieje prostranstvenno-vremennych predstavlenij v fizike“ (Leningrad 1956, 308 s.) a o rozsáhlém sborníku „Prostranstvo, vremja, dviženije“ (red. V. I. Kuznecov, Moskva 1971, 623 s.). Přitom by to byl velký omyl, kdyby někdo z nich chtěl tvrdit, že tyto práce nenavazují na „západní koncepcce prostoru a času“; možno konstatovat, že jsou jejich filozoficky *nejpravděvšším* pokračováním.

Odmyslíme-li si tento nedostatek, je možno souhlasit s tím, že výběr obsahuje mnoho cenných informací a přináší většinu textů, které by měl mít po ruce každý, kdo se zamýšlí nad problematikou prostoru a času.

Jan Stěpán

Joseph Agassi: *Science in Flux*. Boston Studies in the Philosophy of Science, Vol. XXVIII (Synthese Library, Vol. 80), D. Reidel, Dordrecht (Holland) – Boston (U. S. A.) 1975, 554 s.

Tento Agassiho soubor prací, seřazených do dvaceti kapitol a patnácti příloh, je rozsáhlý; velmi detailně seznamuje čtenáře s autorovými názory na různé otázky z oblasti filozofie vědy. Přitom pouze dvě kapitoly (pět příloh) jsou původní práce, kdežto ostatní jsou přetisky starších autorových studií, statí, polemik a přednášek, publikovaných v letech 1961 až 1974.

Joseph Agassi byl původně žákem S. Huga Bergmana, který filozofoval pod vlivem díla Kantova kritika a skeptického pokračovatele Solomona Malmona. Po svém příchodu do Londýna se J. Agassi stává žákem Karla Poppa a orientuje se pod jeho vlivem převážně na otázky filozofie vědy. Recenzovaný soubor prací také